
Tamás Notári: *Studia Iuridico-philologica I. Studies in classical and medieval philology and legal history*, Hungarian Polis Studies 14., Debrecen 2007, 313 p.

Culegerea de studii a lui Tamás Notári, conferențiar la Universitatea „Károli Gáspár” din Budapesta, a fost publicată în anul 2007. Selecția cuprinde un număr de douăsprezece lucrări, publicate anterior pe parcursul a zece ani, ce nu sunt ușor accesibile în format individual, permițând studierea lor împreună și, astfel, familiarizarea cu munca și preocupările autorului. Volumul prezintă lucrările într-o succesiune cronologică, un număr de opt tratând problemele dreptului roman și ale filologiei clasice, o altă unitate tematică cuprinzând patru studii asupra chestiunilor medievale.

1) *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad*¹. Idiomul balanței justiției este binecunoscut și larg utilizat, justiția putând fi frecvent văzută cu balanțe în mâna ei, în diferite reprezentări. Balanța, ca simbol al justiției și al administrării justiției, apare în numeroase lucrări din literatura greacă. În „Iliada”, poate fi remarcată o scenă prezentată în context, care, astfel, se pretează la o analiză mai profundă, în care Zeus împarte dreptatea eroilor, utilizând balanța. Studiul clarifică mai întâi conceptul de lege și justiție, așa cum acestea apar în epopeea homerică, pentru ca apoi, printr-o analiză structurală și comparativă a unor pasaje din cea mai importantă scenă, reprezentând partea decisivă a luptei dintre Ahile și Hector, să facă unele remarci asupra originii și înțelesului conceptului de balanță a justiției.

2) Materialul intitulat *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie*² pune în lumină câteva concepte utile pentru istoria dreptului și analiza filosofică, folosind extracte din „Theogonia” și „Erga kai hemerai”, principalele lucrări ale lui Hesiod, ce a trăit la turnura secolelor VIII și VII î.Hr.. Cea mai valoroasă parte a studiului îl reprezintă examinarea prezenței și rolului conceptului de *dike* în epopeea homerică și în „Erga” lui Hesiod, acest concept fiind unul dintre cele mai interesante ale istoriei antice a dreptului.

3) *Numen³ and Numinosity⁴ – On Some Aspects of the Roman Concept of Authority⁵*. Lucrarea analizează variate aspecte ale *numen*-lui, unul dintre cele mai importante fenomene ale religiei romane și etimologia lui, instituția *thriumphus*-ului, un fenomen ce pare să fie relevant din acest punct de vedere și funcția lui *flamen Dialis*, unul dintre cele mai „numinoase” fenomene ale religiei romane, iar apoi conceptul de *numen Augusti*, ce încorporează aceste elemente ale sferei religioase în legitimarea a puterii. Studiul lui Notari analizează cu o exemplară rigurozitate aspectele religioase, politice și de drept public ale conceptului roman de autoritate, separând în mod foarte clar conceptele fundamentale referitoare la subiect, dar care adesea cauzează dificultăți în interpretare, cum sunt acelea de *auctoritas*, *numen*, *genius* and *imperium*.

4) *Summum ius summa iniuria – The Historical Background of a Legal Maxim⁶*. Cicero a citat acest *proverbium*, larg răspândit încă de la începutul Republicii, ce a rămas în uz în aceeași formulare până azi, *summum ius summa iniuria⁷*, însemnând că o aplicare strictă a legii conduce la cea mai mare injustiție. În această lucrare, Notari aduce adagiul latin în atenția noastră din perspectiva logicii juridice, ca mijloc al interpretării legii, trecând în revistă prezența lui în surse literare antice, respectiv în lucrările lui Terence, Columella, iar apoi la Cicero. În această ultimă formulare, sensul maximei devine cel mai clar cristalizat, semnificând o practică legală excesivă, de rea credință în cursul *interpretatio iuris*, ce denaturează sensul ei, într-un scop voit, întorcând litera legii împotriva spiritului ei. Aforismul celsian *ius est ars boni et aequi* formulează unul dintre cele mai generale și cuprinzătoare principii de bază ale interpretării legii, destinat să ofere protecție împotriva unui prea strict interpretat și aplicat *summum ius*. Deși juriștii nu au definit niciodată foarte clar sensul noțiunii de *aequitas*, aceasta a devenit un foarte important mijloc al avansării dreptului, în calitatea ei de concept izvorând din interacțiunea dintre jurisprudență și elocință. Prezentând pasaje relevante din *Adagia* lui Erasmus de Rotterdam ca exemple tipice ale persistenței *paroemia*-ei *summum ius summa iniuria*, articolul ilustrează modul în care un proverb se transformă într-o *regula iuris* – separat de aplicarea sa directă – devenind parte integrantă a fondului de cunoștințe juridice actuale.

5) *Die Lanze als Macht- und Eigentumssymbol im antiken Rom.⁸* Această lucrare lămurește rolul pe care îl joacă *hasta* în ceremonia intitulată *legis actio sacramento in rem*. În Roma antică, *hasta* a fost arma cu care, în cursul unei lupte, se puteau obține pradă de război, recunoaștere și prin aceasta putere, nefiind de mirare că, în scurt timp, a devenit simbolul puterii. Aceasta rezultă și din definiția dată de Verrius Festus: „*hasta summa armorum et imperii est*”, iar referirea la *imperium*, în special în legătură cu lancea, reamintește unul din caracterele sale religioase, aparținând sferei sacralului. Nu este o întâmplare faptul că expresia *subhastatio* semnifică vânzarea bunurilor inamice, în special a prizonierilor, obținuți în urma unei lupte armate cu inamicul, mai târziu dobândind sensul de vânzare în general.

6) *Remarks on the Origin of the legis actio sacramento in rem*⁹, subiect ce a rămas unul dintre cele mai dezbătute în literaturia de specialitate. Studiul lui Notări pune în lumină mai multe aspecte ale ceremoniei. Caracterul sacru al procedurii *legis actio* este dovedit de adeziunea aproape nevrotică la cuvintele ce trebuiau rostite, același fenomen fiind exemplificat în descrierea lui Plinius despre *dedicatio* adus Templului lui Ops Opifera. Urme ale răzbunării private și acțiunilor arbitrare se regăsesc în originea termenului *vindicatio*, precum și de bățul folosit în procedură în locul lăncii. Mai mult decât atât, Gaius, de asemenea, explică aceasta prin faptul că romanii considerau ca fiind cu adevărat ale lor bunurile luate de la inamic, adică obținute prin luptă. Structura lui *ius fetiale*, ce reglementa legea războiului și păcii în epoca veche, un exemplu tipic de întrepătrundere a elementelor pașnice și războinice, precum și *rerum repetio*, la fel ca și *clarigatio*, prezintă o remarcabilă asemănare cu *legis actio sacramento in rem*.

7) *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi*¹⁰. *Ius vitae ac necis*, autoritatea penală a lui *pater familias* asupra copiilor săi adulți *in potestate*, a rămas în ființă până în sec. al IV-lea Î.Hr. Această conferea tatălui dreptul de a-și ucide propriul copil, dar exercițiul acestui drept era restricționat și păstrat în anumite limite. Deci, *pater familias* trebuia să conducă procedura numită *iudicium domesticum*, când *consilium necessariorum* examina cauza și acorda pârâtului posibilitatea de a răspunde acuzațiilor (*cognita et audita causa*). În cazul în care crima părea să merite pedeapsa capitală (*iusta causa*), *consilium*-ul lua decizia asupra vinovăției cu majoritate de voturi. Verdictul era obligatoriu pentru *pater familias*. *Ius exponendi*, puterea lui *pater familias* de a-și expune copilul, a rămas în ființă până în anul 374 Î.Hr. Existau două motive pentru care un nou născut putea fi expus. Unul dintre aceste motive avea o motivație religioasă – *procuratio prodigii* – și nu putea fi clar distins de uciderea unui nou născut. În celălalt caz, *pater familias* își expunea copilul pentru că nu voia să-l crească, însă nu intenționa să-l ucidă. El conta pe faptul că cineva va găsi copilul și-l va adopta. Dacă intervenea această din urmă situație, se ridica problema legală referitoare la *status libertatis* a copilului. Reglementarea privitoare la status a fost foarte diferită în cursul secolelor, până când împăratul Iustinian a garantat libertatea aproape oricărui copil expus și adoptat.

8) *Comments on Bishop Virgil's Activity in Bavaria*¹¹. Virgil, episcopul de origine irlandeză al Salzburgului (749-784), a deschis un nou capitol în istoria episcopatului său. El a compilat lucrările istoriografice anterioare referitoare la orașul Salzburg: *Gesta sancti Hrodberti confessoris*, *Libellus Virgilii* și *Liber confraternitatum*. Tot el a construit Catedrala Rupert, ce a fost terminată în anul 774 și a extins drepturile episcopiei și ale Mănăstirii Sf. Petru din Salzburg. Această lucrare tratează trei aspecte ale activității lui Virgil, stareț și episcop de Salzburg, și anume: conflictul dintre acesta și Bonifacius, determinarea datei numirii acestuia în funcție și disputele pentru bunurile și drepturile Mănăstirii Sf. Petru și ale Episcopiei Salzburgului, ce au fost consemnate de Virgil în *Libellus Virgilii*.

9) *Tasilo III's Dethronement – Remarks on an Early-Medieval Show Trial*¹². Crearea de către Carol cel Mare a unui imperiu unificat a cerut un număr mare de victime, unul dintre acestea fiind Tasilo al III-lea, ultimul duce al dinastiei Agilolfingilor, dinastie ce a condus Bavaria timp de două secole. Monarhul franc l-a detronat nu doar înfruntându-l într-un război sângeros, ci și printr-un proces judecat în anul 788. Acuzația principală adusă lui Tasilo a fost *infidelitas*, adică lipsă de loialitate față de senior, respectiv *harisliz* – părăsirea armatei regale fără permisiune (dezertare din armata regală), deși aceasta din urmă s-a întâmplat cu un sfert de secol înaintea procesului. Lucrarea își propune să aducă lumină asupra bazei legale a acestui caz relativ opac, prin conturarea contextului istoric în care a avut loc. Notări examinează mai întâi domnia lui Tasilo și contextul istoric în care a avut loc procesul, iar apoi investighează conflictul franco-bavarez și *sacramenta fidelitatis* al lui Tasilo. În final, după ce aduce în atenție lămurite conceptele de *infidelitas* și *harisliz*, autorul analizează procesul în sine.

10) *The Trial of Methodius in the Mirror of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum*¹³. Acest studiu tratează activitatea lui Methodius, cunoscut ca apostol al slavilor și conflictul său cu Arhiepiscopia Salzburgului și cu episcopii săi diocezani. La Conciliul din Regensburg, ce a avut loc în anul 870, cu participarea lui Ludovic Germanul, Adalwin, arhiepiscopul Salzburgului și episcopii săi au adoptat o hotărâre cu privire la Methodius, un misionar din Bizanț, iar apoi legat papal și arhiepiscop al Sirmiumului, deoarece ei au considerat că, prin activitatea sa de misionariat desfășurată în Pannonia, Methodius a încălcat jurisdicția Salzburgului, exercitată asupra acestui teritoriu timp de 75 de ani, iar, după aceasta, l-au ținut în captivitate timp de doi ani și jumătate. Nu poate fi clarificat dacă acest proces, referitor la *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* a fost conceput ca un act de acuzare sau pentru a legitima procesul ulterior. Autorul subliniază mai întâi contextul istoric în care s-a desfășurat conflictul dintre Methodius și episcopii Bavariei, schițând procesul creștinării Carintiei, Avariei și Bulgariei. Apoi, lucrarea investighează activitatea lui Methodius în Pannonia și Moravia și rațiunile procesului ținut la Regensburg, ce a dus la rușinoasa captivitate a lui Methodius.

11) *Die Geschichte des Ingo bei Enea Silvio Piccolomini*¹⁴. Studiul descrie contextul istoriei lui Ingo în lucrarea lui Enea Silvio Piccolomini, „De Europa”. Piccolomini, mai târziu devenit Papa Pius al II-lea (1458-1464), asemenea lui Iohannes Victoriensis, a interpretat greșit descrierea misiunii din Carintia în *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Notări analizează procesul ce a dus la „crearea” ducelui carintian Ingo.

12) *Portrait zweier ungarischer Mediävisten, Gyula Kristó und Samu Szádeczky Kardoss*¹⁵. Ultima lucrare din volum, un studiu ce ridică un monument în memoria scolasticilor de renume internațional Samu Szádeczky Kardoss și Gyula Kristó, este un valoros tribut adus de fostul student Tamás Notári maștrilor săi, nu doar prin această evocare, ci, probabil, prin cuprinsul întregului volum.

Mircea Dan BOB, Andrea CHIȘ

- ¹ *Balanța ca simbol al justiției în Iliada*, Notări op. cit. p. 9-20.
- ² *Hesiod și începuturile filosofiei dreptului*, Notări op. cit. p. 21-44.
- ³ Cuvânt de origine latină, semnificând un spirit sau putere divină ce veghează asupra unui loc. A se vedea „Oxford Dictionary and Thesaurus” Edited by Maurice Waite, Oxford University Press, Second edition 2007, p. 705.
- ⁴ Cuvânt de origine latină, provenind din cuvântul latin *numen*, semnificând ceva cu un puternic caracter religios sau spiritual. Ibidem.
- ⁵ *Numen și numinousity – despre anumite aspecte ale conceptului roman de autoritate*. Notări op. cit., p. 45-74.
- ⁶ *Summum ius summa iniuria – explicația unui adagiu legal din perspectivă istorică*. Notări op. cit., p. 75-96.
- ⁷ Cicero, *De officiis* 1, 33.
- ⁸ *Lancea ca simbol al puterii și al proprietății în Roma antică*. Notări, op. cit., p. 97-128.
- ⁹ *Remarci asupra lui „legis actio sacramento in rem”*. Notări, op. cit., p. 129-152.
- ¹⁰ *Remarci asupra „ius vitae necisque” și „ius exponendi”*. Notări, op. cit., p. 153-178.
- ¹¹ *Comentarii referitoare la activitatea episcopului Virgil în Bavaria*. Notări, op. cit., p. 192-202.
- ¹² *Detronarea lui Tasilo al III-lea – remarci asupra procesului spectacol din Evul Mediu timpuriu*. Notări, op. cit., p. 203-232.
- ¹³ *Procesul lui Methodius din perspectiva Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Notări, op. cit., p. 233-282.
- ¹⁴ *Povestea lui Ingo de Enea Silvio Piccolomini.* Notări, op. cit., p. 283-304.
- ¹⁵ *Portretul a doi medievști maghiari, Gyula Kristó și Samu Szádeczky Kardoss*. Notări, op. cit., p. 305-313.